

5. Badania oparte na partycypacji – kilka uwag na temat źródeł inspiracji zastosowanego w projekcie sposobu badania

Kamil Brzeziński, Aneta Krzewińska

<https://doi.org/10.18778/8220-552-7.06>

Streszczenie

Partycypacja – najogólniej rozumiana jako włączanie i angażowanie się obywateli w działalność polityczną, a także procesy decyzyjne na różnym szczeblu – w ostatnich dekadach stała się ważnym elementem ewolucji systemów demokratycznych. Coraz częściej obserwowane są procesy w sferze politycznej, polegające na włączaniu mieszkańców w kształtowanie polityki oraz podejmowanie ważnych z ich perspektywy decyzji. Również w sferze naukowej dostrzec można tendencje demokratyzujące, polegające na szerszym włączeniu badanych w procesy badawcze. W związku z powyższym w rozdziale tym omówione zostaną przykładowe sposoby prowadzenia badań opartych na partycypacji, które stanowiły dla realizatorów projektu CONCISE cenne źródło inspiracji. Kolejno opisane będą podejścia: 1) wykorzystujące techniki deliberacyjne, polegające na grupowym wypracowaniu konsensusu; 2) partycypacyjne badania w działaniu (*participatory action research*), wspierające kooperację badaczy i uczestników, odbiorców rezultatów badań; 3) przedsięwzięcia, w których wnioski wypracowywane są przy aktywnym współudziale osób badanych oraz 4) badania inicjowane i realizowane przez niebadaczy. W rozdziale nie zabrakło również opisu metodologii *World Wide Views*, będącej bazą dla konsultacji społecznych przeprowadzonych w ramach projektu CONCISE.

Słowa kluczowe

partycypacja, badania oparte na partycypacji, konsultacje społeczne

5.1. Wprowadzenie

Po upadku muru berlińskiego mało wówczas znany amerykański politolog – Francis Fukuyama – opublikował na łamach czasopisma „The National Interest” artykuł zatytułowany *Koniec historii?*. Prognozował w nim, że po załamaniu się systemu komunistycznego ostateczny triumf odnieść demokracja liberalna, stając się tym samym dominującym w świecie systemem politycznym (25 lat „Końca historii”..., 2017). A to, co do tej pory udało się wypracować, co w myśl Winstona Churchilla było „[...] najgorszą formą rządów, jeśli nie liczyć wszystkich innych form, które próbowano od czasu do czasu” (Ludwikowski, 1998: 125), miało stać się pozbawionym konkurencji systemem politycznym. Z dzisiejszej perspektywy, spoglądając na putinowską Rosję, a w szczególności na rosnącą rolę Chin, z ich hybrydowym systemem łączącym kapitalizm z absolutną władzą jednej partii, wydaje się, że teza o końcu historii była przedwczesna. Co więcej, w najlepszej kontynuowana jest, trwająca od dwudziestu pięciu¹ wieków, refleksja nad dalszym rozwojem demokracji. Znamienne, że niespełna dziesięć lat po tym, gdy Fukuyama przelewał na papier swoje przemyślenia o końcu historii, w brazylijskim Porto Alegre zaczęła rozkwitać idea budżetu partycypacyjnego, który w ostatnich latach zyskał miano jednego z najpopularniejszych narzędzi partycypacyjnych (Sintomer i in., 2008; 2012; Dias, 2014; Dias, Enriquez, Julio, 2019). Zdaniem Nelsona Diasa (2014: 21) rosnąca popularność budżetów partycypacyjnych wynika z „demokratycznego rozczarowania”². W jego opinii kryzys demokracji oraz wspomniane rozczarowanie przejawiają się między innymi coraz niższym odsetkiem osób biorących udział w wyborach, zwiększającą się nieufnością do polityków i instytucji, a także coraz wyższym poziomem alienacji obywatelskiej (por. Putnam, 2008; Michels, 2019). Jak dodaje cytowany autor, powszechne staje się wśród ludzi przekonanie, że nie są reprezentowani przez polityków, a ich rola ogranicza się jedynie do aktu głosowania – bezrefleksyjnego wrzucania kartek do urny. W tym kontekście szeroko rozumiana partycypacja może być postrzegana jako „lekarstwo” i „remedium” na wspomniany kryzys demokracji reprezentacyjnej (zob. Torcal, Montero, 2006; Sintomer i in., 2012), a także – wbrew przypuszczeniom o końcu historii i dominacji demokracji liberalnej – kolejny etap jej ewolucyjnej zmiany.

W tym miejscu warto zaznaczyć, że partycypacja najogólniej rozumiana jest jako „[...] dobrowolne zaangażowanie w działalność polityczną, zarządzanie, a także procesy decyzyjne na różnym szczeblu” (Brodie i in., 2009: 14) i sukcesywnie upowszechnia się już od drugiej połowy XX wieku. Burzliwe lata sześćdziesiąte XX wieku – masowe bunty młodego pokolenia, w tym bunty studenckie oraz wydarzenia z maja 1968 roku we Francji, ruchy kontestatorskie i feministyczne – dały asumpt do jej intensywnego rozwoju (zob. Pateman, 2012). Od tego czasu upowszechniły się teoretyczne alternatywy dla klasycznej koncepcji demokracji – w postaci teorii demokracji

¹ Przyjmuje się, że termin *demokracja* wszedł do użycia w V wieku p.n.e. Od tego momentu datować można nieustający rozwój refleksji nad tą formą ustrojową.

² Sformułowanie oryginalne: *democratic disenchantment*.

partycypacyjnej i deliberacyjnej (zob. Juchacz, 2006; Pateman, 2012; Pawłowska, Radzik, 2016; Michels, 2019; Bachtiger i in., 2018). Popularność obu pojęć coraz częściej przekłada się również na praktyki społeczne. Poza wspomnianymi budżetami partycypacyjnym i coraz częściej organizowanymi konsultacjami społecznymi idea partycypacji nie ogranicza się jedynie do sfery politycznej³. Podkreślana jest potrzeba wypracowania nowej relacji między nauką a społeczeństwem, polegającej na jej demokratyzacji i umożliwieniu członkom społeczeństwa odgrywania aktywnej roli w tworzeniu i ocenie wiedzy naukowej (Liberatore, Funtowicz, 2003; Esquerro, Beck, Lidskoq, 2017). W rezultacie również środowiska naukowe coraz częściej sięgają po narzędzia partycypacyjne, czego przykładem jest projekt opisywany na łamach niniejszej książki, w ramach którego wykorzystano metodologię *World Wide Views*⁴. Na bazie tej metody we wrześniu 2019 roku zrealizowano szeroko zakrojone konsultacje społeczne dotyczące zmian klimatu, szczepionek, organizmów modyfikowanych genetycznie oraz medycyny alternatywnej. Główny zamysł całego przedsięwzięcia (projektu) to dostarczenie jakościowej wiedzy na temat środków i kanałów, dzięki którym obywatele Unii Europejskiej zdobywają wiedzę naukową oraz wpływu tej wiedzy na ich przekonania i opinie. Natomiast celem niniejszego rozdziału jest przedstawienie przykładów wybranych badań opartych na większym niż przeciętne zaangażowaniu badanych.

5.2. Badania oparte na partycypacji – wybrane przykłady

Jak zostało to zaznaczone wyżej, w projekcie CONCISE wykorzystano metodologię *World Wide Views*, aczkolwiek warto zauważyć, że istnieje wiele sposobów prowadzenia badań opartych na szeroko rozumianej partycypacji, w tym między innymi: badania z wykorzystaniem technik deliberacyjnych, polegające na grupowym wypracowaniu konsensusu, partycypacyjne badania w działaniu (*participatory action research*), opierające się na idei kooperatywnej (Kafel, 2016), a także badania, w których wnioski wypracowywane są przy współudziale osób badanych oraz procesy badawcze, które mogą być realizowane przez niebadaczy. Przyjrzyjmy się im z osobna.

Istotnym aspektem wszelkich technik deliberacyjnych jest udział i zaangażowanie uczestników. Wszakże deliberacja definiowana jest jako:

³ Istnieje bogata literatura dotycząca organizacji konsultacji społecznych odnoszących się do zmian klimatu, zdrowia, szczepień, modyfikacji genetycznych organizmów. W wielu tych przedsięwzięciach – podobnie jak w naszym projekcie CONCISE – brali udział przedstawiciele z więcej niż jednego kraju (zob. Tickle, Clark, 2000; O’Riordan, Stoll-Kleemann, 2002; Dietz, Ostrom, Stern, 2003; Unnerstall, 2006; 2008; Bruszt, 2008; Keulartz, Leistra, 2008; Wurzel, 2008; Kluvánková-Oravská, Chobotová, Banaszak, 2009; Newig, Fritsch, 2009; Paavola, 2009; Paavola, Gouldson, Kluvánková-Oravská, 2009; Rauschmayer, van den Hove, Koetz, 2009; Bell i in., 2011; Secco, Pettenella, Gatto, 2011).

⁴ Opis zastosowanej metody przedstawiono w kolejnym podrozdziale.

[...] publiczny proces komunikacji zorientowany na poszukiwanie wystarczająco dobrych argumentów przemawiających za określonymi ocenami oraz rozwiązaniami dyskutowanych kwestii i odnoszących się do istotnych problemów wspólnoty (Sroka, 2008: 16).

Innymi słowy – deliberację postrzegać można jako:

[...] proces dyskusji grupowej, pogłębiony zespołowym namysłem (*deliberation*), w trakcie którego wypracowywane są rozwiązania istotne dla inicjatorów deliberacji (Krzewińska, 2016: 59).

Ta procedura głębokiej i zbiorowej refleksji, prowadzona nad konkretnymi zagadnieniami, wykorzystywana jest jako nieodzowny element metod prowadzenia debat i uzyskiwania opinii oraz technik stosowanych do rozstrzygania sporów. Takich metod i technik jest wiele, a bardziej znane to sondaże deliberacyjne®, sądy obywatelskie, spotkania miejskie XXI wieku czy World Café. Literatura na ich temat jest bogata i odnosi się zarówno do elementów metodologicznych – sposobu prowadzenia debaty daną techniką (np. Dryzek, 2000; Schoem, Hurtado, 2001; Fishkin, 2011; Warren, 2018), jak i do wyników takich debat (np. Gutmann, Thompson, 2004; Gastil, Levine, 2005; Nabatdini i in., 2012; Carson, 2013). Sam proces deliberacji pozwala jego uczestnikom uświadomić sobie i zrozumieć złożoność rozpatrywanych problemów. Ujawnia też partykularne interesy każdej ze stron, ukazuje jednostronność i ideologiczne zniekształcenia wpływające na opinie poszczególnych uczestników oraz przedstawia ich preferencje dotyczące proponowanych rozwiązań. Zwolennicy deliberacyjnego prowadzenia dyskusji uważają, że dopiero po ujawnieniu założeń i wypaczeń można przystąpić do szczegółowej analizy wszystkich aspektów danej sprawy. Ponadto dyskusja służy wymianie poglądów, podzieleniu się pomysłami na rozwiązanie danego problemu oraz weryfikacji proponowanych rozwiązań, co ostatecznie prowadzi do wspólnego wypracowania słusznej decyzji. W literaturze podkreśla się, że deliberacja jest sztuką prowadzenia dyskusji, której celem „[...] jest wypracowanie wspólnej decyzji, najlepiej osiągnięcie konsensusu w danej sprawie” (Gierczyk, Dobosz, 2016: 155). Dlatego bywa nazywany także kulturą argumentacji (Michael, 2006). Ta dyskusja różni się od innych „zwykłych” debat z obywatelami na tematy polityczne, gospodarcze i społeczne, ponieważ nie jest powierzchowna i nie pomija faktu, że w debatach mogą brać udział osoby o różnym poziomie kompetencji i zaangażowania. Wręcz przeciwnie – podkreśla, że obrady powinny być dyskusjami „gorącymi”, w których obywatele, wolni od jakichkolwiek nacisków, mają możliwość zdobycia wiedzy niezbędnej do prowadzenia racjonalnej debaty i dogłębnej analizy omawianego zagadnienia. Dużą wartością tego typu debat jest bezstronność w rozpatrywaniu poglądów poszczególnych uczestników, możliwość przedstawienia własnych przemyśleń, relacjonowania wydarzeń, w których dyskutujący brali udział oraz dzielenia się swoimi obawami, nadziejami i opiniami związanymi z tematem dyskusji. Konstatując, powiedzieć można, że deliberacja jest:

[...] dialogiczną wymianą opinii w przestrzeni publicznej, podejmowaną przez grupę ludzi, w której uwzględnia się wszystkie możliwe głosy i stanowiska dotyczące istotnych (w danym momencie) z punktu widzenia obywateli kwestii, których celem jest wypracowanie optymalnego w danych warunkach rozwiązania dla podniesionych problemów (Gierczyk, Dobosz, 2016: 155–156).

Drugim sposobem prowadzenia badań, w których istotną rolę odgrywa aktywny udział samych uczestników, są partycypacyjne badania w działaniu (*participatory action research*). Stanowią one jedną z odmian szerszej metody⁵, jaką są badania w działaniu (*action research*), polegającej na naukowym podejściu do rozwiązywania różnych problemów społecznych z udziałem osób, których ten problem dotyczy (Kafel, 2016; por. Chrostowski, Kostera, 2011). Partycypacyjne badania w działaniu nawiązują również do idei tzw. badań kooperatywnych (*cooperative inquiry, collaborative inquiry*), a ich główną ideą jest prowadzenie badań „z ludźmi”, a nie „na ludziach” (zob. Kafel, 2016) lub „dla ludzi”. W tym podejściu podkreśla się, że wszyscy uczestnicy badania powinni zostać zaangażowani w proces badawczy na tyle, na ile jest to możliwe. Innymi słowy – partycypacyjne badania w działaniu to strategia badawcza, której najważniejszą cechą jest połączenie zaangażowania przedstawicieli badanej grupy (borykającej się z pewnymi kłopotami, np. społecznymi, politycznymi, środowiskowymi, przestrzennymi itp., których rozwiązań należy poszukać) z profesjonalną wiedzą badaczy (wspomagających te poszukiwania). Tworzą oni współpracującą i uczącą się od siebie nawzajem wspólnotę, do której głównych działań należą gromadzenie danych i interpretacja wyników, przy jednoczesnym założeniu, że zdroworozsądkowe (nienaukowe) doświadczenia są równie ważne co profesjonalne umiejętności badawcze. Jak zostało to wyżej zaznaczone, „[...] badania w działaniu polegają na prowadzeniu badań razem z ludźmi, nie zaś na ich temat” (Greenwood, 2012: 117). Przy zbieraniu materiałów możliwe jest zastosowanie różnych technik badawczych (zarówno ilościowych, jak i jakościowych), a proces ten uznaje się za pewnego rodzaju interwencję działającą na korzyść biorącej w nim udział wspólnoty.

Nieco mniejszego zaangażowania osób badanych wymagają przedsięwzięcia, w których jedynie wnioski opracowywane są przy współudziale osób badanych. Taką strategię włączającą badanych w proces gromadzenia danych o charakterze naukowym zastosowała Anna Wyka. Badając ruch stworzony przez osoby skupione wokół warszawskich ośrodków psychoterapii i ośrodków rozwoju osobowości oraz trzy awangardowe grupy parateatralne, zwróciła się z prośbą do uczestników ruchu m.in. o udział w interpretacji zdobytego materiału (Wyka, 1993: 52–57). Model zaproponowany przez autorkę w pewnym stopniu nawiązywał do idei partycypacyjnych badań w działaniu, gdyż badania opierały się na włączaniu badanych we wszystkie fazy procesu badawczego. Brali oni udział w konceptualizacji badania, byli dostarczycielami informacji (danych), a także

⁵ Sformułowanie *action research* tłumaczone jest zwykle jako badania w działaniu lub badania uczestniczące (zob. Ćwiklicki, 2014), natomiast *participatory action research* tłumaczyć można jako partycypacyjne badania w działaniu. Jednocześnie w literaturze przedmiotu partycypacyjne badania w działaniu traktowane są jako jeden z trzech podstawowych nurtów metody badawczej *action research*, w ramach której obok *participatory action research* wymienia się jeszcze *action research* i *action learning* (Kafel, 2016).

(i przede wszystkim) odgrywali istotną rolę w procesie interpretacji i analizy otrzymanych wyników. Innymi słowy – uznano ich kompetencje zarówno na poziomie koncepcyjnym, informacyjnym, jak i interpretacyjnym. Jak konstatuje sama autorka badania: niezmiennie istotne jest „[...] rzeczywiste «wzięcie pod uwagę» uzyskanych opinii własnych o przedmiocie badań, wyrażanych przez podmioty badania” (Wyka, 1993: 61). Równie włączające było postępowanie Barbary Fatygi, która oferowała swoim badanym możliwość uczestniczenia w etapie interpretacyjnym. Opisła ona strategię uwzględniania opinii badanych „[...] nie tyle na poziomie faktów, ile interpretacji” (Fatyga, 2013: 45), a także podkreśliła, że w niektórych przypadkach interpretacje badacza były podważane przez uczestników badań, „[...] którzy przecież byli dysponentami swojego życia i swoich poglądów” (Fatyga, 2013: 45). Bardzo podobną „strategię” postępowania stosowała także Agnieszka Bugaj w badaniach partii politycznych, z których raport zawierał wnioski opracowane przez badaczkę i recenzje, które otrzymała od uczestników badań, a części te były tak samo ważne dla sformułowania końcowych wniosków (Fatyga, 2013).

W kontekście opisanych powyżej strategii badawczych opierających się na partycypacji warto również wspomnieć o dość nowatorskich rozwiązaniach, a mianowicie badaniach prowadzonych przez niebadaczy. Marcin Rządeczka (2020) w jednym ze swoich artykułów poświęconych zmianie sposobów postrzegania medycznej wiedzy eksperckiej i samych ekspertów w wyniku rozwoju nowoczesnych technologii przywołuje przykład aplikacji medycznej do crowdsourcingu, umożliwiającej szybkie skonsultowanie danego przypadku z lekarzami z całego świata. Użyteczność tego rozwiązania uzasadnia, odwołując się między innymi do badań, w których porównano pierwszą i drugą (zwykle ostateczną) diagnozę w przypadku 286 pacjentów. Okazało się, że obie diagnozy były takie same jedynie w 12% przypadków (Van Such i in., 2017 za: Rządeczka, 2020). Inną odstoną tego rozwiązania może być wykorzystanie crowdsourcingu w odniesieniu do laików w danej dziedzinie. I choć brzmi to kontrowersyjnie, to w pewnym stopniu wpisuje się w ideę wiedzy rozproszonej (*dispersed expertise*). Jak zauważa Rządeczka (2020), w dobie ogólnodostępnych publikacji medycznych każdy, kto ma minimalną wiedzę, może porównać swoje objawy z tysiącami przypadków opisanych w internecie. Jednocześnie dodaje, że z pewnością to lekarze wiedzą lepiej, czego szukać, aczkolwiek z drugiej strony rzadko mają czas, żeby to robić. W efekcie można spotkać się z inicjatywami zachęcającymi naukowców prowadzących badania w obszarze medycyny, aby w swoich artykułach zamieszczali dwa rodzaje abstraktów – jeden dla specjalistów, a drugi dla laików. Tym samym ci drudzy mogliby czerpać z nich wiedzę, a następnie dzielić się nią w przestrzeni wirtualnej. Warto jednak zauważyć, że inicjatywy crowdsourcingowe nie stanowią pierwszej próby pełnego włączenia niebadaczy w procesy badawcze. Peter Beresford (2014), odwołując się do obszaru pracy socjalnej, zauważył, że między końcem lat sześćdziesiątych a końcem lat osiemdziesiątych wyłoniło się wiele ruchów i organizacji (głównie reprezentujących osoby niepełnosprawne i klientów pomocy społecznej), które poddawały teorii pracy socjalnej znacznej krytyce. Przedstawiciele tzw. ruchu użytkowników usług krytykowali także badania tzw. głównego nurtu, wskazując, że nie służą one ich interesom. Zdaniem Michaela Olivera (2009 za: Beresford, 2014) tzw. badania konwencjonalne mają liczne ograniczenia. Przede wszystkim nie odzwierciedlają właściwie doświadczeń

osób niepełnosprawnych z ich własnej perspektywy. Po drugie, dostarczane przez nie informacje nie były w wystarczającym stopniu pożyteczne do tworzenia odpowiednich polityk, a tym samym w niewielkim stopniu przyczyniły się do poprawy jakości życia osób niepełnosprawnych. Po trzecie, nie miały wpływu na rozpoznanie niepełnosprawności jako kwestii politycznej, a nie jedynie medycznej czy opiekuńczej, na czym zależało osobom niepełnosprawnym. W rezultacie użytkownicy usług i ich organizacje aktywnie włączyli się w badania głównego nurtu i starali się na nie wpłynąć. Co więcej, użytkownicy rozwinęli także własną metodologię i zaczęli realizować własne projekty badawcze. Działanie te zachęciły inne grupy użytkowników (m.in. osoby z zaburzeniami psychicznymi, a także ludzi z problemami alkoholowymi i uzależnionych od narkotyków) do prowadzenia własnych badań. Wkrótce tego rodzaju badania – prowadzone przez użytkowników, czyli niebadaczy – zyskały miano emancypacyjnych badań niepełnosprawności (*emancipatory disability research*), badań prowadzone przez tych, którzy przetrwali (*survivor research*) i badań kontrolowanych przez użytkowników (*user controlled research*) (Beresford, 2014).

Poza wyżej opisanymi rodzajami badań opartych na partycypacji wspomnieć jeszcze należy o metodzie *World Wide Views* (WWV), na której bazowała metodologia badań w projekcie CONCISE. Po raz pierwszy metoda ta została zastosowana w 2009 roku przez Duńską Radę ds. Technologii (DTC) podczas dyskusji na temat globalnego ocieplenia. W konsultacjach – bo te stanowią swoisty rdzeń metody – wzięli wówczas udział zwykli obywatele, których opinie – jak twierdzą twórcy tej metody – zbyt rzadko były brane pod uwagę przy podejmowaniu decyzji w istotnych sprawach o charakterze międzynarodowym. Dodatkowo przedstawiciele DTC podkreślali dysproporcje między ogromną siłą nacisku decydentów, poszczególnych rządów, przedstawicieli grup wpływu czy wielkiego biznesu a znikomym oddziaływaniem mieszkańców danego kraju, regionu czy kontynentu. Oprócz przywołanego tutaj badania dotyczącego klimatu metoda WWV została wykorzystana w kilku szeroko opisanych przypadkach, w tym w debatach o bioróżnorodności, energii czy stanie mórz i oceanów. I chociaż w nazwie tej metody pojawia się słowo *świat* (*World*), dyskusje takie można prowadzić również na niższych szczeblach, na przykład w poszczególnych krajach, regionach, społecznościach lokalnych, miastach itp.

Głównym elementem całej procedury są obrady stu obywateli dobranych w taki sposób, aby odzwierciedlali różnorodność cech społeczno-demograficznych mieszkańców danego obszaru. Są oni zapraszani do miejsca, w którym odbywają się konsultacje i po krótkiej fazie edukacyjnej⁶, polegającej na zapoznaniu ich z najważniejszymi informacjami dotyczącymi poruszanych zagadnień, podzieleni na małe, 5–8-osobowe grupy dyskutują o najważniejszych kwestiach związanych z tematem debaty. Dyskusje te podzielone są na kilka tur, z których każda trwa nie dłużej niż 90 minut. Całość spotkania kończy się wypełnieniem ankiety z pytaniami odnoszącymi się do omawianych zagadnień. Zebrane w poszczególnych krajach, miastach czy regionach wyniki są porównywane i upubliczniane po to, by inne niezaangażowane w proces konsultacji osoby mogły się z nimi zapoznać.

⁶ W przypadku naszych konsultacji pominięto element edukacyjny, o czym będzie mowa w rozdziale szóstym.

Należy podkreślić, że w przypadku badań prowadzonych na poziomie międzynarodowym ujednolicenie całej procedury pozwala na porównanie wyników pochodzących z różnych krajów, przy czym porównanie to może być przeprowadzone zarówno pod względem ilościowym (odpowiedzi uzyskane za pomocą ankiety), jak i jakościowym (zapisy z dyskusji tabelarycznych). To między innymi te właściwości metody miały decydujący wpływ na jej zastosowanie w projekcie CONCISE. Sposób jej implementacji zostanie szczegółowo opisany w kolejnym rozdziale.

5.3. Podsumowanie

W latach dwudziestych XX wieku Florian Znaniecki pisał:

Tę cechę zjawisk kulturalnych, przedmiotów humanistycznego badania, tę ich zasadniczą właściwość, że jako przedmioty teoretycznej refleksji są one już przedmiotami, komuś danymi w doświadczeniu, lub czyimiś świadomymi czynnościami, nazwać możemy współczynnikiem humanistycznym tych zjawisk (Znaniecki, 1988: 25).

Tym samym podkreślał różnice między badaniami społecznymi a przyrodniczymi i apelował, aby działania społeczne (przedmiot badań społecznych) analizować i interpretować z punktu widzenia samych badanych. Opisane powyżej praktyki i strategie zdają się iść jeszcze o krok dalej, umożliwiając badanym aktywne i zróżnicowane włączenie się w proces badawczy. I tak w przypadku deliberacji każdy uzyskuje możliwość swobodnego zaprezentowania swoich opinii i przemyśleń, w badaniach partycypacyjnych osoby badane mogą brać czynny udział w wypracowywaniu i interpretowaniu wniosków, a niekiedy są zaangażowane we wszystkie etapy projektu badawczego. Z kolei w przypadku badań kontrolowanych przez użytkowników oni sami projektują i realizują swoje przedsięwzięcia badawcze. Tym, co w naszej opinii w szczególności wyróżnia opisane strategie, jest swoista zmiana relacji między badaczem a badanym. Zwykle relacja taka ma charakter asymetryczny, ze wskazaniem na tego pierwszego, natomiast w opisanych przypadkach, a także w ramach zrealizowanych przez nas konsultacji relacja miała charakter symetryczny, z równym traktowaniem kompetencji badacza i uczestników badań, a nawet asymetryczny, ze wskazaniem na samych badanych. W rezultacie zastosowanie tej strategii umożliwiło nam zdobycie niezmiernie cennego, a zarazem wiarygodnego jakościowego i ilościowego materiału empirycznego na temat kanałów i źródeł komunikacji naukowej w Polsce. Na łamach niniejszej książki przedstawiony został również szczegółowy opis zastosowanej przez nas metodologii (zob. [rozdział szósty](#)), tak jak i prezentacja wyników (zob. [rozdział siódmy](#)) oraz ocena całego procesu konsultacyjnego z perspektywy jego uczestników (zob. [rozdział dziewiąty](#)).

Bibliografia

- 25 lat „Końca historii”. Czy Fukuyama miał rację?, „Kultura Liberalna” 2017, nr 440(24), <https://kulturaliberalna.pl/2017/06/12/francis-fukuyama-koniec-historii-liberalizm/> (dostęp: 20.12.2020).
- Bachtiger A., Dryzek J.S., Mansbridge J., Warren M., *Deliberative Democracy: An Introduction*, [w:] A. Bachtiger, J.S. Dryzek, J. Mansbridge, M. Warren (red.), *The Oxford Handbook of Deliberative Democracy*, Oxford University Press, Oxford 2018, s. 1–37.
- Bell S., Reinert H., Cen J., Grodzińska-Jurczak M., Kobierska H., Podjed D., Vandzinskaite D., *Volunteers on the political anvil: Citizenship and volunteer biodiversity monitoring in three postcommunist countries*, „Environment and Planning C: Government and Policy” 2011, no. 29, s. 170–185.
- Beresford P., *Upełnomocniająca wiedza na rzecz upęłnomocniającej pracy socjalnej*, [w:] A. Gulczyńska, M. Granosik (red.), *Empowerment w pracy socjalnej: praktyka i badania partycypacyjne*, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2014, s. 27–39.
- Brodie E., Cowling E., Nissen N., Ellis Paine A., Jochum V., Warburton D., *Understanding participation: A literature review*, National Council for Voluntary Organisations, London 2009.
- Bruszt L., *Multi-level governance – The eastern versions: Emerging patterns of regional developmental governance in the new member states*, „Regional & Federal Studies” 2008, vol. 18(5), s. 607–627, <https://doi.org/10.1080/13597560802351622>
- Carson L., *The Australian Citizens’ Parliament and the future of deliberative democracy*, Pennsylvania State University, University Park 2013.
- Chrostowski A., Kostera M., *Etnografia jako narzędzie diagnostyczne w procesie doradztwa naukowego*, „Problemy Zarządzania” 2011, t. 9, nr 2, s. 30–50.
- Ćwiklicki M., *Granice stosowania action research w naukach o zarządzaniu*, [w:] M.J. Szymankiewicz, P. Kuźbik (red.), *Zarządzanie organizacją z perspektywy metodologicznej. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014, s. 133–140.
- Dias N., *25 years of Participatory Budgets in the world: a new social and political movement?*, [w:] N. Dias (red.), *Hope for Democracy – 25 years of participatory budgeting worldwide*, In Loco Association, Sao Bras De Alportel 2014, s. 21–27.
- Dias N., Enriquez S., Julio S. (red.), *The Participatory Budgeting World Atlas 2019*, Epopeia and Oficina, Faro 2019.
- Dietz T., Ostrom E., Stern P. C., *The struggle to govern the commons*, „Science” 2003, vol. 302(5652), s. 1907–1912.
- Dryzek J.S., *Deliberative democracy and beyond: liberals, critics, contestations*, Oxford University Press, Oxford 2000.
- Esguerra A., Beck S., Lidskog R., *Stakeholder Engagement in the Making: IPBES Legitimization Politics*, „Global Environmental Politics” 2017, vol. 17(1), s. 59–76.
- Fatyga B., *Praktyki badawcze*, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013.

- Fishkin J.S., *When the people speak: deliberative democracy and public consultation*, Oxford University Press, Oxford 2011.
- Gastil J., Levine P., *The deliberative democracy handbook: strategies for effective civic engagement in the twenty-first century*, Jossey-Bass, San Francisco 2005.
- Gierczyk M., Dobosz D., *Możliwości metodologiczne w badaniach problemów społecznych – perspektywa partycypacyjna*, „Pedagogika Społeczna” 2016, nr 2(60), s. 151–164.
- Greenwood D.J., *Action research, czyli o badaniach w działaniu*, [w:] D. Jemielniak (red.), *Badania jakościowe. Podejścia i teorie*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 115–139.
- Gutmann A., Thompson D.F., *Why deliberative democracy?*, Princeton University Press, Princeton 2004.
- Juchacz P.W., *Demokracja. Deliberacja. Partycypacja. Szkice z teorii demokracji ateńskiej i współczesnej*, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2006.
- Kafel T., *Zastosowanie metody participatory action research w diagnozowaniu organizacji pozarządowych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2016, nr 7(955), s. 23–40.
- Keulartz J., Leistra G. (red.), *Legitimacy in European Nature Conservation Policy: Case Studies in Multilevel Governance*, Springer, Dordrecht 2008.
- Klúvánkóvá-Oravská T., Chobotová V., Banaszak I., *From government to governance for biodiversity: The perspective of Central and Eastern European transition countries*, „Environmental Planning and Governance” 2009, no. 19, s. 186–196.
- Krzewińska A., *Deliberacja. Idea – metodologia – praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.
- Liberatore A., Funtowicz S.O., „Democratising” expertise, “expertising democracy: What does this mean, and why bother?”, „Science and Public Policy” 2003, vol. 30(3), s. 146–150.
- Ludwikowski R.R., *Demokracja*, [w:] Z. Bokszański (red.), *Encyklopedia socjologii*, t. 1, Oficyna Naukowa, Warszawa 1998, s. 119–125.
- Michael W., *Polityka i namiętność. O bardziej liberalny egalitaryzm*, Wydawnictwo Muza SA, Warszawa 2006.
- Michels A., *Participation in citizens’ summits and public engagement*, „International Review of Administrative Sciences”, 2019, vol. 85(2), s. 211–227, <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0020852317691117> (dostęp: 4.03.2021).
- Nabatdini T., Gastil J., Leighninger M., Weiksner G.M. (red.), *Democracy in motion: evaluating the practice and impact of deliberative civic engagement*, Oxford University Press, Oxford 2012.
- Newig J., Fritsch O., *Environmental governance: participatory, multi-level – and effective?*, „Environmental Policy and Governance” 2009, vol. 19(3), s. 197–214.
- O’Riordan T., Stoll-Kleemann S., *Deliberative democracy and participatory biodiversity*, [w:] T. O’Riordan, S. Stoll-Kleemann (red.), *Biodiversity, sustainability and human communities. Protecting beyond the protected*, Cambridge University Press, Cambridge 2002, s. 87–114.
- Oliver M., *Understanding Disability: From theory to practice*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2009.

- Paavola J., *Institutions and environmental governance: A reconceptualization*, „Ecological Economics” 2009, vol. 63(1), s. 93–103.
- Paavola J., Gouldson A., Kluvánková-Oravská T., *Interplay of actors, scales, frameworks and regimes in the governance of biodiversity*, „Environmental Policy and Governance” 2009, vol. 19(3), s. 148–158.
- Pateman C., *Participatory Democracy Revisited*, „Perspective on Politics” 2012, vol. 10(1), s. 7–19.
- Pawłowska A., Radzik K., *Instytucjonalno-prawne warunki partycypacji i dialogu obywatelskiego na poziomie lokalnym (na przykładzie wybranych miast)*, „Acta Politica Polonica” 2016, nr 3(37), s. 19–38.
- Putnam R.D., *Samotna gra w kręgle*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Rauschmayer F., Hove S. van den, Koetz T., *Participation in EU biodiversity governance: How far beyond rhetoric?*, „Environment and Planning C: Government and Policy” 2009, vol. 27(1), s. 42–58.
- Rządeczka M., *The philosophy of expertise in the age of medical informatics: How healthcare technology is transforming our understanding of expertise and expert knowledge?*, „Studies in Logic, Grammar and Rhetoric” 2020, vol. 63(76), s. 209–224.
- Schoem D.L., Hurtado S., *Intergroup dialogue: deliberative democracy in school, college, community, and workplace*, University of Michigan Press, Ann Arbor 2001.
- Secco L., Pettenella D., Gatto P., *Forestry governance and collective learning process in Italy: Likelihood or utopia?*, „Forest Policy and Economics” 2011, vol. 13(2), s. 104–112, <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2010.04.002>
- Sintomer Y., Herzberg C., Röcke A., Allegretti G., *Participatory Budgeting in Europe: Potentials and Challenges*, „International Journal of Urban and Regional Research” 2008, vol. 32(1), s. 164–178.
- Sintomer Y., Herzberg C., Röcke A., Allegretti G., *Transnational Models of Citizen Participation: The Case of Participatory Budgeting*, „Journal of Public Deliberation” 2012, vol. 8(2), article 9.
- Sroka J., *Instytucje demokracji deliberacyjnej w polskim systemie politycznym. Wprowadzenie do kontekstu teoretycznego*, [w:] J. Sroka (red.), *Wybrane instytucje demokracji partycypacyjnej w polskim systemie politycznym*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2008, s. 15–25.
- Tickle A., Clark R., *Nature and landscape conservation in transition in Central and South-Eastern Europe*, „European Environment” 2000, no. 10, s. 211–219.
- Torcal M., Montero J.R. (red.), *Political Disaffection in Contemporary Democracies. Social Capital, Institutions, and Politics*, Routledge, London – New York 2006.
- Unnerstall H., *Public participation in the establishment and management of the Natura 2000 Network. Legal framework and administrative practices in selected member states*, „Journal for European Environmental and Planning Law” 2008, vol. 5(1), s. 35–68.
- Unnerstall H., *Sustainable development as a criterion for the interpretation of article 6 of the habitats directive*, „European Environment” 2006, no. 16, s. 73–88.
- Van Such M., Lohr R., Beckman T., Naessens J., *Extent of diagnostic agreement among medical referrals*, „Journal of Evaluation in Clinical Practice” 2017, vol. 23(4), s. 870–874, <https://doi.org/10.1111/jep.12747>
- Warren M.E., *The Oxford Handbook of Deliberative Democracy*, Oxford University Press, Oxford 2018.

Wurzel R.W., *European Union environmental policy and Natura 2000*, [w:] J. Keulartz, G. Leistra (red.), *Legitimacy in European nature conservation policy*, Springer, Dordrecht 2008, s. 259–282.

Wyka A., *Badacz społeczny wobec doświadczenia*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1993.

Znaniecki F., *Wstęp do socjologii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1988.

CYTOWANIE:

Brzeziński K., Krzewińska A. (2021), *Badania oparte na partycypacji – kilka uwag na temat źródeł inspiracji zastosowanego w projekcie sposobu badania*, [w:] I. Warwas, M. Dzimińska, A. Krzewińska (red.), *Komunikacja naukowa w Polsce. Partycypacja. Dialog. Zaufanie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.